

L'ART COM A EINA TRANSVERSAL

Noèlia Nadal i Maricarme Núñez

L'any 1965 es va iniciar un projecte dirigit per l'orde hospitalària dels germans de Sant Joan de Déu a Almacelles, on es va instaurar un centre per a 15 discapacitats intel·lectuals. Al llarg dels anys es va augmentar el nombre de persones ateses i van canviar les necessitats d'atenció. L'any 2000 el gènere femení va començar a tenir més protagonisme i a incorporar-se entre la població atesa.

En aquests últims anys, el nombre de persones ateses ha augmentat i com a conseqüència també han crescut els serveis d'atenció. L'any 2004 es va posar en marxa la unitat de trastorns de conducta per a discapacitats intel·lectuals de nivell lleu i moderat, i es van ampliar les places dedicades a l'atenció de persones amb retard mental profund i amb pluripatologies somàtiques associades. A finals de 2004 va entrar en funcionament l'àrea de salut mental, amb l'obertura de la unitat de subaguts, i durant el mes de febrer de 2005 va entrar en funcionament la unitat d'alta dependència psiquiàtrica.

Els professionals del centre, juntament amb els del Centre d'Art la Panera, ens vam plantejar unir esforços l'any 2004 amb un programa de sensibilització artística, social, inclusiu i de normalització pedagògica.

L'art contemporani ens convida a estimular les funcions cognitives, evocar històries vitals, perfeccionar les habilitats socials i desenvolupar l'autonomia personal i l'autoestima; en definitiva, ens convida a sentir-nos vius d'una manera creativa, atractiva i vivencial en un context normalitzador i inclusiu, diferent a l'habitual.

Aquest recurs comunitari ens ajuda a mirar el món d'una altra manera, donant la possibilitat d'entendre'l i de fomentar les opinions, les emocions, les inquietuds, l'esperit crític i els valors de la persona de manera natural, des d'una àmplia transversalitat conceptual i una multidisciplinarietat de tècniques artístiques.

El centre es converteix en un espai innovador, pedagògic, lúdic i d'interacció en el qual conflueixen tres realitats: la persona atesa, els ciutadans i els professionals (monitors, educadors i artistes). Aquest entorn fa possible aconseguir un millor perfeccionament en el creixement biopsicosocial de la persona millorant-ne la seva qualitat de vida.

Pel que fa a les intervencions de caràcter grupal la Panera i Sant Joan de Déu elaborem un dossier conjunt de l'exposició que se'ns ofereix. Aquest dossier s'adapta al grup, tenint en compte cada persona i els objectius que cal abordar.

Prèviament, els participants rebran una formació introductòria i de preparació a la visita comentada i, finalment, es realitzarà una sessió, a posteriori, de posada en comú que serveixi com un fil continuador dels coneixements i de les vivències obtingudes. Dos exemples en serien dues experiències que recordem com un camí feliç i enriquidor en el qual cadascú va trobar un lloc.

«**Desastres naturals**». L'inici d'aquest trajecte va ser un bon dia quan en Jordi, en el taller de notícies, va fer el comentari d'un dels articles sobre la contaminació. Entre tots els presents vam aportar tot allò que ens passava per la ment en la línia de com està canviant el medi ambient. La Marta va explicar els diferents tipus de contaminació, l'Anna va comparar el seu poble amb la ciutat, el Pau, la vida d'abans amb l'actual mentre que el Joaquim no va voler parlar-ne...

Llegint el diari veiem anunciada a l'agenda cultural una exposició d'art titulada «Desastres Naturals». Hi ha una exposició a Lleida! Ens ofereix, la Panera, una visita comentada sobre la temàtica del medi ambient. L'educadora pregunta qui està interessat a anar-hi.

—No hi hem estat mai; on és aquest lloc? —pregunta el Jordi.

—Si és una exposició, serà un rotllo? —diu la Marta.

—Ei, sortim del centre; sí que vull anar-hi! —comenta l'Anna.

—He sentit a parlar de la Panera: és un centre d'art modern. Tinc curiositat... —comenta el Carles.

Prèviament ens posem en contacte amb l'equip educatiu del centre d'art i els sol·licitem una visita comentada. Encuriosides i il·lusionades per la nostra rebuda, ens demanen una breu descripció de nosaltres i també el nombre de persones que hi anirem.

Ja som al vestíbul de la exposició! Ens sentim impressionats i amb ganes d'accedir a dins d'aquell espai provocador; és d'un sol color: negre. Les imatges parlen per si soles i tots hi tenim cabuda. Fins i tot el Joan, que va amb cadira de rodes, s'endinsa a dins de l'obra.

Entrem a dins del còmic «Desastres Naturals», un laberint amb entrada i sortida de dimensions espectaculars. L'educadora ens fa preguntes per imaginar i per parlar, i ens convida a pensar per mitjà de l'observació. «Sembla una societat bombardejada i destruïda»; «els éssers vius lluiten pels interessos creats i necessaris de supervivència». Alguns opinen, altres toquen, altres miren i hi ha qui escolta i qui pregunta. El camí que elegim, ja sigui igual o diferent al del company, es vàlid per a tots. Ens sentim protagonistes i acceptats.

Sorgeixen múltiples qüestions i anem donant-ne les respostes amb les aportacions de tots els presents. En un moment donat, veiem com s'aproxima a nosaltres l'Abigail Lazkoz, artista de l'exposició. Ens saluda amablement i ens convida a fer una valoració de la mostra d'art. L'arrebossem amb preguntes espontànies. Amb tota naturalitat ens ho explica tot i més. Ens portem un bon record d'aquest moment i el revivim quan estem de camí al centre.

Al centre hi vivim, hi dinem, hi treballem, però també hi ha estones per compartir les nostres vivències...

—Saps com pots dibuixar sense saber-ne? Utilitzant un projector de transparències.

—He conegut una artista que viu a Nova York i es espanyola.

—Ens estem carregant el món i sabem el perquè... Tots som responsables de fer un bon ús dels recursos i de l'entorn.

—Els artistes tenen molta paciència pintant.

—El color negre és molt trist.

—Avui he vist animals i bombes.

—He estat amb gent que no veig mai...

Ens passa la idea pel cap de plasmar les imatges del còmic, els desastres naturals, a les plantilles d'uns moneders que realitzem aquests dies. Com que vam tenir bones sensacions amb l'artista, li escrivim una carta d'agraïment i li enviem un exemplar d'aquests moneders; també n'enviem a les educadores de la Panera, que ens han fet passar un bon moment. Quina ha estat la sorpresa? Que hem triomfat! Des de Nova York, l'Abigail Lazkoz ens envia una carta d'agraïment pel detall rebut!

«**Mediterrània(es)**». Les exposicions ens plantegen temes actuals i vigents dels quals es fàcil poder-ne parlar, opinar i intentar aportar solucions. Els diàlegs que s'originen davant de les obres d'art ajuden a donar continuïtat i a reforçar continguts i activitats que treballem en el centre.

En les visites és molt important la interacció dels participants amb els membres de l'equip educatiu de la Panera i amb la resta de participants. El fet de sentir-se escoltats i que les seves opinions es tenen en compte és un estímul per continuar participant en aquest tipus d'activitats. Aquest fet ajuda a sentir-se més bé amb un mateix i també reforça l'autoestima i l'autodeterminació.

Poder parlar i expressar-se sobre allò conegut, o allò del qual ja se'n ha parlat, fa que se sentin segurs alhora que fomenta la seva participació en un espai normalitzador.

Gràcies al caràcter transversal de l'activitat podem fer que la persona rememori experiències personals o d'altres relacionades amb la seva història vital, els seus records... A més, el poden informar o formar sobre un tema en concret, estimular les seves capacitats cognitives i també pot treballar i posar en pràctica les seves habilitats socials.

Un exemple que clarifica el diàleg que s'origina davant d'una obra d'art és el fragment que mostrem a continuació en relació amb l'obra *Invisibles*, de l'artista Consuelo Bautista:

Persona 1: Això són pasteres! Ara ja se sap, vénen els moros!

Educadora: Com ho has sabut que eren pasteres?

Persona 1: Pel diari i la televisió.

Educadora: Per què vénen cap aquí?

Persona 1: Per guanyar-se la vida. Ves, què han de fer! Hi ha quatre rics i els demés són pobres. Això és com a Espanya als anys cinquanta, quan els castellans pujaven cap a Catalunya; doncs ara igual amb els moros.

Persona 2: Vénen perquè no tenen feina.

Mirem altres fotografies... de pasteres, restes de peces de roba y sabates...

Educadora: En què penseu quan mireu aquestes fotografies?

Persona 1: Tristesa, misèria... les seves terres no són tan bones com les d'aquí; és més, allà no hi plou, per això s'han de traslladar il·legalment

Educadora: Què en penseu del fet que s'hagin de traslladar il·legalment?

Persona 1: És trist i un problema; a cada època hi ha coses diferents. Aquí, quan hi va haver la guerra civil els meus pares també van haver de marxar...

Quant a les intervencions de participació social externes a la Panera, però organitzades des del mateix Museu, en destaquem les següents:

Casa Dalmases. L'Àlex fa demandes constants per omplir el seu temps de lleure amb activitats que el facin sentir important i amb les quals pugui conèixer gent. És un xicot adolescent, treballa a CET, en tasques hortifrutícoles, i viu en un pis tutelat.

Justament, el Centre d'Art la Panera ens ofereix participar en un projecte vivencial, «Casa Dalmases», mitjançant un taller en aquest edifici, declarat patrimoni cultural per l'Ajuntament de Cervera.

L'equip de professionals del centre valorem positivament la proposta: amb un grup de 10 persones amb discapacitat lleu de CET l'objectiu és, per una banda, realitzar un treball pedagògic i creatiu en un espai cultural de manera lúdica i vivencial; s'ha d'acomodar la casa per tal que sigui visitada amb elements elegits i ubicats de forma personalitzada per part dels participants. Per altra banda, i de forma implícita, es treballa l'autonomia des de la potencialitat, la identitat personal, la igualtat, la cohesió de grup i la inclusió social dels participants.

Tenint en compte els objectius que ens proposen i que nosaltres volem aconseguir, fem la proposta a l'Àlex i ell, molt il·lusionat, accepta a participar d'aquest taller durant els dies de les seves vacances personals. Li comentem que les despeses del taller van a càrrec seu (els àpats i el transport) i li fem saber els objectius, la metodologia, els requisits de participació, l'horari a seguir...

L'educador social fa el seguiment i acompanyament de l'Àlex durant tots els dies que participa en l'activitat. Recordo comentaris com: «Mengem tots junts: artistes, educadores i participants», «m'han acompanyat fins a casa les educadores de la Panera», «estic aprenent a instal·lar focus ajudant a en Carlos, responsable de muntatge», «he ajudat una noia que va en cadira de rodes», «estic cansat, però m'ho passo molt bé», «estic fent moltes fotos amb la meua càmera; te les puc ensenyar?», «vindràs un dia a la Casa? T'ensenyaré tot el que estem muntant, és una passada!».

El dia de portes obertes l'Àlex convida un grup de companys i persones properes a visitar la casa. Els fa una visita comentada i, molt il·lusionat, mostra la seva aportació al taller.

Passats uns mesos, des de la Panera ens proposen participar en unes jornades d'avaluació i de posada en comú de l'experiència viscuda per part dels professionals i els artistes implicats. Pensem que l'Àlex pot exposar la seva vivència; aquests dies en parla entusiasmat als seus companys i als professionals. L'Àlex disposa d'una representació de fotografies del taller vivencial que ens serveixen per elaborar, conjuntament, l'exposició amb suport audiovisual.

«Estic nerviós, no sé si ho sabré explicar bé», diu l'Àlex, cinc minuts abans de fer l'exposició. L'educadora el respon: «Pensa en els moments feliços del taller i ja veuràs com et va sortir tot el que vols explicar. A més, tens les fotografies que vas fer; explica-les amb naturalitat. Pensa que cap de nosaltres no sap res, o més aviat poc, de la teua experiència».

El document audiovisual conté, a part de les fotografies, una petita reflexió, emotiva, que llegeix a tots els presents i que comença així: « Em van proposar participar en un projecte d'art; em va agradar la idea perquè la meua il·lusió i motivació és dibuixar. Gaudeixo i em relaxa. Així que les meves vacances es van convertir en uns dies de diversió i descans en companyia d'excel·lents professionals (artistes, educadors) i persones amables, amb les quals vaig poder compartir moments agradables. Gràcies per aquesta experiència que m'agradaria continuar. L'art m'ha fet sentir important, ajudar als altres, escoltar i ser escoltat, aprendre noves professions i el més important: la discapacitat de tots no s'ha notat».

Aquest projecte va ser el desencadenant perquè l'Àlex participés com a ajudant de manteniment en el muntatge d'una exposició en el mateix Centre d'Art la Panera. Se li va fer entrega d'un diploma d'estudiant en pràctiques.

«**Mercat de Santa Teresa**». En aquesta iniciativa artística els participants van poder fer «reviure», per uns dies, un espai públic que en el seu temps va ser un dels mercats municipals de la ciutat de Lleida i que, en l'actualitat, està abandonat.

El primer dia es va realitzar un exercici de familiarització amb l'espai en el qual va ser possible imaginar i explorar allò que hi havia, quin tipus d'activitats s'hi realitzaven, qui podia haver-hi treballat, què era el que en quedava, del seu passat... Prèviament tots els participants van tenir una primera presa de contacte en la qual se'ls va presentar el lloc on durien a terme aquesta vivència i les persones amb qui la compartirien.

El fet de poder visitar un mercat en actiu com el de Ronda Fleming, als participants els va servir per «valorar» l'activitat pròpia de un mercat i poder interactuar amb les persones que hi treballen i també amb els seus visitants. A més, no solament va servir per poder familiaritzar-se amb l'entorn, sinó que també va servir per relacionar-se amb un element que molts d'ells no estaven acostumats a manejar: la càmera de fotografiar.

Durant la visita al mercat, en aquesta ocasió es va demanar als comerciants la seva col·laboració cedint-nos materials provinents de les seves parades (eines, productes, materials

diversos...) i realitzant fotografies de les diferents tendes. Amb aquest material podríem reviure l'antic mercat i «obrir-lo» de nou a la ciutat en la jornada de portes obertes. Cada participant es va identificar amb un ofici del mercat i això va servir per poder treballar la individualitat de cadascun d'ells.

Es va «agençar» el mercat de Santa Teresa amb el material obtingut el dia anterior de les parades i amb les fotografies realitzades al mercat de Ronda Fleming per tornar a «donar vida» a l'antic mercat de Santa Teresa. A més, es va realitzar de manera conjunta una construcció artística amb fruita, originària del CET «El Pla d'Almacelles», per acabar de reviure l'espai.

Finalment, l'activitat va servir per donar a conèixer, mitjançant la jornada de portes obertes, el nostre procés creatiu a tothom qui va visitar el recinte.

El més interessant d'aquesta experiència és que, en tot moment, l'activitat va potenciar la comunicació, la cohesió de grup i va afavorir la lliure expressió dels participants, ja que van ser ells els qui van escollir quins objectes havien d'aparèixer en l'exposició, i van poder escollir l'ofici que els atreïa o amb el qual s'identificaven, així com van realitzar les fotografies sense la direcció de ningú. En definitiva, van poder mostrar i explicar a les persones visitants, durant la jornada de portes obertes, el treball que havien realitzat durant aquells dies.

Aquests anys de trajectòria i de treball conjunt amb la Panera ens han permès definir millor la metodologia, optimitzar la transversalitat dels continguts, oferir programes específics d'inclusió social, de millora de la competència social i de funcionalitat dels recursos pedagògics apresos, conèixer l'arteràpia entesa com a forma d'expressió personal i, per últim, crear cultura de l'art.

És important que hi hagi un treball interdisciplinari a l'hora de dissenyar, planificar i dur a terme aquest tipus d'activitats en les quals els diferents professionals aportin els seus coneixements i la seva experiència; d'aquesta manera, les activitats seran enriquidores i beneficioses per a les persones a les quals van dirigides.

Noèlia Nadal i Lezcano

Diplomada en Educació Social. Postgrau en Rehabilitació Cognitiva. Tècnica com a educadora social al Centre Assistencial Sant Joan de Déu d'Almacelles.

Maricarme Núñez López

Educadora social en la unitat d'atenció a persones amb discapacitat intel·lectual i trastorns de la conducta.